

kın iki anlamı olan bir kelimenin sadece uzak anlamı kastedilirken istihdâmda her iki mâna ya da daha fazla anlam birlikte kastedilir. Safedî, bu iki sanatla ilgili olarak *Fazẓü'l-ḥitâm 'anî't-tevriye ve'l-istiḥdâm* adıyla bir eser yazmıştır (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 33; *Suppl.*, II, 29).

Türk edebiyatında istihdâmın daha çok zamirsiz şekli kullanılmıştır. "Avcının sözü de attığı da saçma idi" cümlesinde "saçma" kelimesinin iki değişik anlamına işaret etmek üzere "söz" (saçma söz / mecazi) ve "atmak" (saçma atmak / hakiki) kelimeleri getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 455; İbn Münkız, *el-Bedî' fî nakdi's-şî'r* (nşr. Ahmed Ahmed Bedevî - Hâmid Abdülmeccid), Kahire 1380/1960, s. 82-83; Abdürrahîm b. Ali b. Şîs el-Kureşî, *Me'âlimü'l-kitâbe ve meğânimü'l-işâbe* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1408/1988, s. 113; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr* (nşr. Hıfî M. Şeref), Kahire 1383, s. 275-276; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fî 'ulûmî'l-belâga* (nşr. M. Abdül-mün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 502; *Şûrûhu't-Telḥîṣ*, Kahire 1937, IV, 326-328; İbn Hicce, *Hiẓânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 52-56; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1973, II, 84-85; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşîye 'alâ Muḥ-taşârî'l-me'ânî*, İstanbul 1307, II, 596-598; Brockelmann, *GAL*, II, 33; *Suppl.*, II, 29; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lûgatı* (nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 160-161.

İSMAİL DURMUŞ

İSTİHFÂF

(الاستخفاف)

Dinin

ilke, yargı ve değerlerine yönelik aşağılayıcı tavır anlamında terim.

Sözlükte "hafif olmak, az, önemsiz ve kıymetsiz sayılmak" anlamındaki *haff* (*hiffet*) kökünden türemiş bir kelime olup "hafif görmek, önemsememek" demektir. Kelimenin kökünde bulunan "beden, akıl ve hareket açısından hafif olmak" mânalarından "aklen hafif olma" anlamı istihfâfta ağırlık kazanmaktadır (*Lisânü'l-Arab*, "ḥff" md.). Kur'an-ı Kerim'de *hiffet* kavramı on yedi âyette geçmekte, bunların üçü istihfâf masdarından gelmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.). Kur'an'da Firavun'un Mûsâ'dan üstün olduğunu ileri sürerek onu aşağıladığı, kavmini sosyal konumlarının düşüklüğü iddiasıyla hafife aldığı belirtilirken istihfâf kavramı kullanılmıştır (*ez-Zuhruf* 43/51-54). Tabersî bu durumu, ilmi niteliği bulunmayan istidlâllerle kav-

mini kendisine uymaya yönlendirmek, onların idrak ve anlayışını aşağılayıp küçümsemek şeklinde açıklamıştır. Yine Kur'an'da Hz. Peygamber'e müşriklerin inkârına karşı sabretmesi, ilâhî vaadin mutlaka gerçekleşeceğini göz önünde bulundurarak, inanmayanların kendisini hafife almalarına fırsat vermemesi şeklindeki uyarı da istihfâf kavramıyla ifade edilmiştir (*er-Rûm* 30/60). Taberî bu âyeti, âhirete inanmayan müşriklerin Resûl-i Ekrem'in nezaket ve hoşgörüsünü istismar ederek onu elçilik görevini yerine getirmekten alıkoymaya çalışmak biçiminde açıklamıştır. Mâtürîdî ise kavramın "acele etmek" mânasına ağırlık vererek, "Münkirlerin acımasız eziyetleri seni aceleyle getirip helâk edilmelerini istemeye sevketmesin" anlamını öne çıkarmıştır. Hadislerde de *hiffet* kökünden türevleri ve istihfâf masdarı Kur'an'daki mânalarıyla yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.).

İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği vahiyleri ve bunlardan zorunlu olarak çıkan dinî hükümleri (zarûrât-ı dîniyye) küçümseme niteliği taşıyan söz veya davranışları istihfâf olarak değerlendirmiştir. Nitekim İbn Teymiyye küçük görmeyi ve önemsememeyi âdet haline getiren kişinin kalbinde tam bir teslimiyetin oluşmayacağını, böyle bir tutumun kibirlenerek ilâhî emre boyun eğmeyen İblîs'in küfrüne benzediğini söylemiş, Sa'deddin et-Teftâzânî de Resûl-i Ekrem'in Allah'tan getirdiği dini hafife almanın tasdiki ortadan kaldıracağını belirtmiştir. Osmanlı âlimlerinden Bedrürreşid Muhammed, insanların küfre düşmesine sebep teşkil eden sözlerin (*el-fâz-ı küfür**) dinin esaslarından birini alaya almak (istihza) veya inanılması gereken esasları küçümsemek (istihfâf) yahut haramlığı kesinleşen şeylerin helâl olduğunu söylemek (istihlâl) şeklindeki üç huyustan birine gireceğini bildirmiştir. Öte yandan Ali el-Kâfî, Kur'an-ı Kerim ve Kâbe gibi dinde yüce bir konuma sahip bulunan şeyleri ve ibadetleri hafife almanın, onlar hakkında aşağılayıcı ifadeler kullanmanın küfür statüsüne girdiğine dair âlimlerin görüşünü aktarmıştır. Yakın dönem İslâm âlimlerinden Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Rûm sûresindeki âyetle (30/60) Hz. Peygamber'in yanı sıra ümmetinin de kendilerini onaylamayan, küçük gören, söylediklerini ve yaptıklarını yadırgayanlara karşı sabırlı olmaları yönünde uyarıldığına dikkat çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "ḥff" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.; Taberî, *Tefsîr*, XI, 58-59; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 568^{a-b}; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân* (nşr. Hâşim Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtâbâî), Beyrut 1406/1986, IX, 78; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *eş-Şârimü'l-meslûl* (nşr. Muhammed b. Abdullâh el-Halevânî - Muhammed Kebîr Ahmed Şevderî), Beyrut 1417/1997, III, 967-969; Bedrürreşid Muhammed b. İsmâil, *Risâle fî elfâzî'l-kûfî*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 265, vr. 366^b; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 225; Ali el-Kâfî, *Minehu'r-rauẓi'l-ezher fî şerhi'l-Fıkhî'l-ekber* (nşr. Vehbî Süleyman Gavnî), Beyrut 1419/1998, s. 425, 457, 459; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXI, 64.

MUSTAFA SİNOĞLU

İSTİHKÂK

(الاستحقال)

Bir kimsenin mülkiyet ya da zilyedliğinde bulunan mal üzerinde bir başkasının mülkiyet hakkının sabit olması anlamında hukuk terimi.

Hak kökünden isim olan *istihkâk* sözlükte "hak isteme, hak etme ve bir hakkın sabit olması" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de kelimenin fiil kalıbı "hak etmek" mânasında kullanılmaktadır (*el-Mâide* 5/107). Hadislerdeki kullanımı (Buhârî, "Luḳaṭa", 10; "Şehâdât", 20; "Diyâr", 22; Müslim, "İmân", 221; "Kasâme", 1, 3, 6) veya klasik İslâm hukuku literatüründe "buluntu mal ve hayvan, haraç ve zekât gibi beytül-mâl gelirleri, kaçak köle, diyet vb. üzerinde hak sahibi olmak veya hak talebinde bulunma" anlamındaki yaygın kullanımı da yine sözlük anlamı çerçevesindedir. Hukuk terimi olarak *istihkak*, bir kimsenin başka bir şahsın mülkiyet ya da zilyedliğinde bulunan bir mal üzerinde mülkiyet iddiasını ispat etmesi, hâkimin de buna göre hüküm vermesi demektir. Hak talebinde bulunan kişiye *müsteḥik*, istihkaka konu olan şeye *müsteḥak* (*müsteḥak bih*), aleyhinde istihkak davasında bulunulan kimseye *müsteḥak aleyh* (*müsteḥak minh*) denir.

İstihkak mülkiyet hakkını koruyucu, ihlâl edilen hakkın iadesini sağlayıcı bir işlev gördüğünden mülkiyet hakkının ayrılmaz bir parçasını, akid ve hukukî işlemlerde hür iradenin korunması ilkesinin de tabii gereklerinden birini teşkil eder. Fıkıh literatüründe istihkakla ilgili hukukî esas ve açıklamalara, eşya üzerindeki mülkiyet hakkının en yaygın intikal sebebi olan ve diğer sözleşme çeşitlerine mo-